

SKUP 2000 - 7

Prosjekt: Svartebørshaiene
Medarbeider: Åge Winge, Jarle Aabø, Jan Ove Årsæther
Publikasjon: Dagens Næringsliv
Publisert: Mars – juli 2000
Medium: Avis
Tema: Økonomi

Metoderapport:

1. Journalister:

Åge Winge, Jarle Aabø, Jan Ove Årsæther

2. Tittel på prosjektet:

"Svartebørshaiene"

Om hemmelige avtaler og lyssky omsetning av billetter på det norske og internasjonale svartebørsmarkedet.

3. Publikasjon:

Artiklene er publisert i Dagens Næringsliv i tidsrommet mars 2000 – juli 2000.

I alt er det publisert 30 selvstendige artikler fra inn- og utland. Disse har gått over 40 sider, inkludert forsider.

4. Redaksjoner:

Featureredaksjonen, finansredaksjonen og politisk redaksjon i Dagens Næringsliv

Postboks 1178 Sentrum

0107 Oslo

Tlf: 22863000

5. Journalistenes adresser

Jan Ove Årsæther

TV2 - Økonominyhetene

Postboks 2

0101 Oslo

Tlf: 22314539/41443611

Åge Winge

Jarle Aabø

Dagens Næringsliv

Boks 1182 Sentrum

0107 Oslo

Tlf: 22001000

6. Redegjørelse for arbeidet

a) Ideen

I januar 2000 blir Norges Fotballforbund klaget inn for Konkurransetilsynet, med påstander om at forbundets eksklusive avtale med reisebyrået Sport- og Spesialreiser AS var i strid med konkurranseloven. Denne klagen kommer Dagens Næringslivs daværende sportsjournalist, Jan Ove Årsæther, tilfeldigvis over i tilsynets postjournal. Det blir bedt om innsyn og dokumentene i saken blir sendt redaksjonen.

Denne klagen ender i en helsides artikkel, men er samtidig sporen til noe som to måneder senere skal overraske fotballforbundet og skape ubehag for et reisebyrå og deres mange kunder. Et ikke veldig kjent konsern står bak klagen, men selskapet driver ikke omsetning av fotballbilletter eller produksjon av fotballturer. Hvorfor har de da sendt klagen til Konkurransetilsynet? Hvem står egentlig bak? Som nyansatt sportsjournalist i Dagens Næringsliv fatter Årsæther interesse for tildelingen og omsetningen av fotballbilletter, såvel på det åpne som det mer lyssky markedet.

b) Problemstillingene

Større fotballmesterskap har det siste tiåret åpnet for et omfattende marked for såkalte svartebørshaier, mellommenn som gjennom et internasjonalt kontaktnett oppnår enorm og rask avkastning på kjøp og salg av billetter på annenhåndsmarkedet. Hovedproblemstillingen ble: **Hvor stor er omsetningen på dette markedet?** Det åpnet for flere delproblemstillinger: Hvem er bakmennene? Hvor stort er nettverket deres? Blir det skattet av disse inntektene? Hvor har pengene blitt av?

c) Endringer i problemstillingene underveis

Etterhvert som arbeidet skred frem, og kunnskapen om markedet, aktørene, temaet og området vokste, ble problemstillingene langt mer spesifikke.

Aktørene

Det viste seg at aktørene opererte i et stort nettverk av tilsynelatende seriøse aksjeselskaper. Dette nettverket var så omfattende at det stadig ble satt av mer tid til det redaksjonelle arbeidet. Hvor mange bakmenn finnes det? Hvor holder de til? Hvor og hva jobber de med til daglig? Hvordan er den offisielle økonomiske situasjonen? Har de mange inkassosaker? Konkursbegjæring? Går de med overskudd? Politianmeldelser? Revisoranmerkninger?

Pengene

Flere rettsdokumenter fra inn- og utland dokumenterte at den "norske" omsetningen av svartebørsbilletter var enorm. Men i regnskapene var størsteparten av salgsinntektene sporløst borte. Hvor tok de veien? Har bakmennene selskaper i utlandet? Hvordan er deres privatøkonomi? Hva eier de av biler og eiendommer?

Loven og regelverket

I Danmark finnes det en egen lov mot annenhånds omsetning av billetter. I Norge har forskjellige rettsinstanser behandlet temaet en rekke ganger i forbindelse med sivile søksmål. Samtidig har flere departement utredet spørsmålet. Hva har disse dommene endt med? Er de rettskraftige? Hva sier prisloven? Straffeloven? Forbrukerrådet? Konkurransetilsynet? Arbeids- og administrasjonsdepartementet? Justisdepartementet? Økokrim? Politiet? Skattedirektoratet?

d) Organisering av arbeidet

Metodebruk

Prosjektet fordret en nøye systemering av arbeidet fra første stund, ikke minst siden innhenting av en stor del av materialet er særdeles kostbart for avisen. Det var derfor viktig å unngå dobbeltarbeid. Systemeringen tok utgangspunkt i en plansje med et skjematisk hierarki, der de ulike selskapene, datterselskapene og datterdatterselskapene hadde sin naturlige plass – og ikke minst – linkene mellom dem (felles faksnummer, felles trykdenummer osv).

Intervjuer og kildebesøk

En stor del av arbeidet har medført kildebesøk og dybdeintervjuer. En rekke advokater og bedriftsledere var ikke akkurat overbegeistret av å få forespørsler om intervju, men mot kildebeskyttelse stilte en del likevel opp. Intervjuene har i all hovedsak foregått blant sentrale personer i bransjen, hovedsakelig i Oslo, men det ble også gjennomført telefonintervjuer med representanter for det europeiske og det internasjonale fotballforbundet.

Postjournaler

Det er gjennomført systematiske søk i offentlige arkiver og elektroniske postjournaler hos alle etatene og departementene som kunne tenkes å ha behandlet spørsmålet om videresalg av billetter. Dette resulterte i en mengde treff i Justisdepartementet, Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Konkurransetilsynet, Forbrukerrådet og Kulturdepartementet.

Tekstarkiver

Tekstarkiver fra en mengde andre publikasjoner ble benyttet for å finne navn på sentrale selskaper og aktører fra tidlig på nittitallet og frem til i dag – og ikke minst, finne ut hva som var kjent fra før. I en del solskinnartikler fremstod aktørene i all hovedsak som seriøse næringsdrivende, og sitater fra billettsejlerne var nyttige. Disse sitatene ble blant annet brukt i våre artikler for å sannsynliggjøre omsetningen. Også utenlandske medier har beskrevet markedet, og det ble samlet inn artikler fra blant annet danske Ekstra Bladet.

Sivile dommer og kjennelser

To sivile rettssaker fra lands- og byretten i København inneholdt en detaljert beskrivelse av virksomheten til flere norske aktører. Disse dommene ble skaffet til veie gjennom et dansk advokathus. Flere av de samme aktørene har også vært gjennom alle de norske rettsinstansene i sivile søksmål, og disse dommene fikk vi fra ulike advokathus i Oslo. Dommene er sentrale i vår beskrivelse av fremgangsmåte og omfang av billettsalget. Det samme gjelder prosesskriftene, som i utgangspunktet ikke er offentlige.

Internett-domener

Aktørene opererte i 2000 for første gang åpenlyst med salg av billetter på Internett. Gjennom e-mail fikk vi raskt dokumentert at prisnivået på svartebørsen var inntil 20 ganger pålydende pris. Sendte man en henvendelse til et norsk selskap, fikk man svar fra et svensk - eller kanskje dansk. Det ble ikke operert med fulle navn, men bare fornavn på bakmennene. Ingen personer ville vedkjenne seg disse internett-sidene, men gjennom å grave frem hvem som eide internett-domenet, ble innehaverne avslørt. Det finnes egne elektroniske register for såkalte domener. Disse stod registrert på norske selskaper eller personer. Til slutt ble våre forespørsler så merkbare, at vi ble avslørt som journalister eller andre litt for nysgjerrige uvedkommende. Da nektet plutselig disse aktørene alt sitt kjennskap til billetter, og hadde plutselig ingen billetter å selge.

Internett-søk

Aftenpostens rubrikkannonser legges ut på tjenesten FINN. Gjennom søk på billetter og EM fant man raskt frem til en rekke aktører, som opererte gjennom mobiltelefon.

Politianmeldelser og straffedommer

Gjennom hemmelige politikilder fikk vi vite nøyaktig hvor mange bedragerianmeldelser og henlagte saker det var registrert på gruppen av sentrale personer eller firmaer. Vanligvis omtaler pressen anmeldelser med stor forsiktighet, men i dette tilfellet viste de et klart mønster. Vi tilegnet oss også informasjon om bedrageri- og voldsdommer på de involverte personene i andre land, noe som bidro til å belyse mønsteret ytterligere.

Innsamling av annet skriftlig materiale

Siden flere av de involverte partene er private selskaper eller private organisasjoner, måtte vi også ty til andre metoder for å få tak i materiale. Gjennom forespørsler til den europeiske moderorganisasjonen, fikk fotballforbundet tillatelse til å frigi dokumenter og korrespondanse til oss. Dette omhandlet blant annet internasjonal korrespondanse om navngitte aktører i billettmarkedet.

Offentlige registre

Dette er en av de viktigste kildene i dette prosjektet. Til sammen er det tatt ut regnskaper og andre dokumenter fra offentlige registre for om lag 60.000 kroner – hovedsakelig fra Brønnøysundregistrene, Postens eiendomsregister og kredittselskapet Dun & Bradstreet. Stiftelsesdokumenter viser hvem som har startet selskapene og hva formålet med selskapet er. Videre er det tatt ut et femtital regnskaper, revisjonsberetninger og årsberetninger i perioden 1994 og frem til dags dato. Det er også gjort søk på inkassosaker, i eiendomsregisteret og heftelser på motorkjøretøy. Datterselskaper er sporet opp gjennom regnskapene, og det samme er datterdatterselskaper, holdingselskaper, styreformenn og styremedlemmer. Det kom raskt for dagen at både personer og en mengde selskaper hadde skiftet navn for å skjule sine spor. Linker selskapene i mellom er sporet gjennom felles faks- eller telefonnummer. Noen har hatt samme gateadresse, mens andre igjen har forsøkt å skjule seg gjennom fiktive papirselskaper. Disse har operert med trygdenummer som organisasjonsnummer, noe som er lovstridig, men effektivt for å skjule sine spor siden trygdenumrene ikke er offentlig tilgjengelig. Atter andre selskaper er avslørt av oppdiktete brevhoder som er sendt Europa rundt på jakt etter billetter på annenhåndsmarkedet. En fast bostedsadresse i Drammen der den ene billetthaien avløste den andre gjennom hele nittitallet, var også et nyttig verktøy.

Tilfeldigheter

Av og til trenger man også flaks i gravearbeidet. Da en av billetthaiene ved en feiltagelse sendte en mengde sentrale dokument om kjøp av billetter til det halvstatlige Billettservice i stedet for Billettcentralen, gned både Dagens Næringsliv og Posten seg i hendene.

Samlet mengde

Totalt samlet vi inn 4 fulle permer med skriftlig dokumentasjon fra 1994 og frem til 2000. En stor plansje ble benyttet for å holde oversikten over jungelen av fiktive og ekte selskaper.

Arbeidsverktøy

I arbeidet med denne saken er det brukt regneark for å summere og beregne omsatte billetter og inntekter, og alle dokumentene er sortert i permer etter selskaper og personer.

Kildebruk

Sakens natur har fremtvunget bruk av anonyme kilder, riktignok svært få. Dette reiser omfattende og særdeles viktige problemstillinger. Blant dem er kildenes motiver for å bidra til at omfanget av kjøp og salg av billetter, bruk av trusler og unndragelse av penger blir kjent av offentligheten. Her har svaret vært å etterprøve opplysningene i så stor grad det har latt seg gjøre. Imidlertid er ingen anonyme kilder sitert på trykk, og det er heller ikke brukt ladede synspunkter eller ytringer fra anonyme kilder. Som tidligere beskrevet har bedriftsledere i bransjen fått lovnad om full kildebeskyttelse mot å utlevere dokumentasjon eller bidra med sin kunnskap.

Bruk av fortrolige dokumenter

Dokumentene i seg selv har ikke vært anonyme, idet saksbehandlere og kontraktpartene har blitt navngitt og dokumentene tidfestet eksakt.

Verifikasjon av dokumentenes innhold

Åpne kilder er konfrontert med opplysningene i dokumentene, for å få disse bekreftet eller avkreftet.

Anonyme sitater

Meningsbærende uttalelser er ikke brukt i denne artikkelserien. Anonyme kilder har vært det bærende elementet i bare en av artiklene – men først etter at opplysningene ble bekreftet av åpne kilder.

Historier som ble forkastet

Flere ideer til artikler ble forkastet, noen på grunn av at lignende historier - dog ikke den samme - ble publisert tidligere i saken. Dermed ville ikke artikkelen bringe saken veldig mange steg videre, og i verste fall kunne det få et preg av kampanjejournalistikk. Andre artikler ble forkastet fordi de ble for innfløkte eller snevre til at det ville være godt stoff for den alminnelige leser.

Båndopptak

Alle sentrale samtaler ble tatt opp på bånd, både dybde- og telefonintervjuer.

Konsekvenser

1) NFF bryter alle kontrakter

Norges Fotballforbund varsler umiddelbart et brudd med Sport- og Spesialreiser fra 2001. Deretter fremskyndes bruddet til å gjelde med øyeblikkelig virkning. Dette gjelder samarbeid på alle nivå, blant annet reiseavtaler, sponsoravtaler og arrangementsavtaler. Til sammen har avtalene en verdi på inntil 55 millioner kroner årlig.

2) Mister VIP-losje

Sport- og Spesialreiser blir umiddelbart fjernet fra sin luksuslosje til 400.000 kroner (årlig verdi) på Ullevaal stadion.

3) Sponsorer bryter avtaler

En av reisebyråets største kunder - Storebrand - bryter sin avtale med Sport- og Spesialreiser, og velger å utelukkende totalt fra fotball-EM. Ifølge informasjonsdirektør Egil Thompson ønsker ikke konsernet å koble sine kunder med svartebørsavtaler. Også sponsorsjef Jacob Lund i DnB, Postbanken og Vital hever størstedelen av sine avtaler foran sommerens EM.

4) Varsel om søksmål

Arrangøren av Euro 2000 varsler søksmål mot Sport- og Spesialreiser om de velger å selge billettene, som er ugyldige i Nederland/Belgia.

5) Sport- og Spesialreiser hever avtale til 15 millioner

Sport- og Spesialreisers advokat skriver dagen etter publiseringen av Dagens Næringslivs artikkel et brev til Road Air Travel og annullerer avtalen med en verdi på 15 millioner kroner. Sport- og Spesialreiser hadde allerede betalt 2 millioner kroner i depositum til Road Air Travel.

6) 3 styremedlemmer blir fjernet

To styremedlemmer i datterselskaper i Sport- og Spesialreiser må gå fra vervene sine, fordi de samtidig har verv i fotballforbundet. Ledelsen i forbundet kjente ikke til disse dobbeltrollene. Samtidig blir styreformann Jon Erik Nygaard i Sport- og Spesialreiser fjernet på dagen som styremedlem i et av forbundets aksjeselskaper.

7) Ny billettpraksis i fremtiden

Norges Fotballforbund beslutter at ingen heretter skal få spesialavtaler om leveranser av billetter fra forbundet.

8) Idrettsmeldingen

Saksordfører for Idrettsmeldingen, Grethe Fossum (Ap), varsler at svartebørshandel av billetter blir et eget kapittel i meldingen.

9) Justisdepartementet behandler saken

Justisminister Hanne Harlem får svartebørssaken på sitt bord, som en prinsippsak. Harlem konkluderer etter en måneds tid med at det er bedre at svartebørshandelen foregår i det åpne, enn at den går i skjul som følge av kriminalisering, til tross for at hun "forstår organisasjonenes problemer". I januar 2001 konkluderer administrasjonsminister Jørgen Kosmo i samsvar med Harlem.

10) Billettcentralen konkurs

Dagens Næringsliv blir kontaktet av kunder som ønsker å saksøke Billettcentralen for bedrageri. Billettcentralen blir en tid senere slått konkurs, til tross for at eierene i tiden før publisering av artiklene hevdet at de ville gjøre alt for å sikre videre drift. Det er mulig at det belastende mediefokuset gjør at eierne foretrekker avvikling av selskapet som følge av å nekte å levere regnskaper.

11) Politianmeldelse

Innehaverne av Billettcentralen blir anmeldt av bobestyrer for brudd på skatteloven, aksjeloven og regnskapsloven. Saken er ikke avsluttet.

12) Skattemyndighetene

I januar 2001 leverer bobestyrer Per Omreng en revisorrapport om Billettcentralen til Skattemyndighetene. Omreng sier til TV 2 at revisor har påpekt at minst 3,8 millioner kroner er tatt ut til privat forbruk, uten å være ført som skattepliktig inntekt. Saken er ikke avsluttet.

13) Skriftlige og muntlige trusler

Journalist Jan Ove Årsæther mottok to skriftlig trusselbrev fra bransjen. "Vi er mange, vi følger nøye med deg - og du bør være meget forsiktig med hva du foretar deg", het det blant annet i ett av brevene. Redaksjonen valgte å ikke behandle dette som en egen sak. Årsæther ble også truet av en representant fra reisebyrået under et møte med redaksjonen i etterkant av saken.

14) PFU-sak

Sport- og Spesialreiser klager Dagens Næringsliv inn for PFU for en mengde påståtte brudd på Vær Varsom-plakaten. Blant annet avviste avisen å trykke leserinnlegg fra selskapets ledelse, fordi avisen mente innleggene inneholdt usannheter. PFU fant at Dagens Næringsliv hadde handlet i samsvar med god presseskikk, at avisen hadde rett og plikt til å sette fokus på slik omsetning og at det var etisk legitimt å returnere innleggene fra reisebyrået.

15) Sitater/spinoff

Andre riksmedier hengte seg på artikkelserien. NTB, VG, Aftenposten og regionaviser siterte DN flittig. Dagsavisen kjørte blåkopi av våre saker uten å sitere Dagens Næringsliv. Saken fikk også oppmerksomhet i NRK radio, NRK TV, TV2 og i svensk og dansk presse.

7. Arbeidsmengde og ansvar

Årsæther jobbet full tid med saken i fire uker før første artikkel. I denne perioden var Årsæther skjermet fra andre arbeidsoppgaver. Etter de fire første artiklene kom Åge Winge og Jarle Aabø på banen i en meget sentral og viktig fase og bidro til å heve saken mange og avgjørende hakk. Samarbeidet har fungert problemfritt, uten noen oppnevnt reportasjeleder. Winge har base i Trondheim, noe som også var uproblematisk. Det har heller ikke skapt vanskeligheter at disse tre journalistene tilhører tre forskjellige redaksjoner i avisen. I avslutningsfasen var det Jan Ove Årsæther som fulgte saken videre, blant annet under selve mesterskapet i Nederland og Belgia.

8. Spesielle erfaringer

Siden dette markedet opererer i en gråsoner, måtte begrepsbruken grundig gjennomgås. Før publisering av den første store artikkelen ble det tatt en dags gjennomgang på redaktørnivå av alle ord og vendinger som kunne være problematisk i juridisk sammenheng. Begrepet svartebørs defineres i ordboken som ulovlig omsetning av en ulovlig vare. Denne termen blir ikke hundre prosent korrekt i vår artikkelserie, men vi valgte å bruke begrepet "svartebørs" likevel, uten anførselstegn. Dette har aldri vært rettslig prøvet i Norge. Bakgrunnen for dette valget er blant annet at lovavdelingen i Justisdepartementet og Arbeids- og Administrasjonsdepartementet bruker begrepet fast i sin korrespondanse. Begrepet brukes også av skifteretten i Oslo i rettsreferater. Det siste tiåret har også begrepet svartebørs vært brukt av media som et begrep på omsetning av billetter i annenhåndsmarkedet, riktignok av og til i anførselstegn. Videre har aktørene selv brukt svartebørsbegrepet om sin aktivitet, både i retten og i offentlig sammenheng.

Vi måtte også stille oss spørsmålet om det er korrekt å fokusere på aksjonærene i et selskap, der det kritikkverdige er gjort av en eller flere av de ansatte. Svaret ble ett entydig ja, siden de nevnte aksjonærene også sitter i styret, har betydelige aksjeposter, er ansvarlig for de ansatte og ville tjent gode penger i form av overskudd/utbytte på et omfattende salg av slike billetter. Flere av styremedlemmene har også innrømmet at denne omsetningen har vært en vedvarende ukultur i bransjen, uten at de har tatt affære.

Det har også slått journalistene at flere i denne bransjen har taklet medieoppmerksomheten på en uvanlig måte. Blant annet viser vi da til truslene som har kommet fra flere hold, og påstander om at

tapen som ble levert inn til PFU måtte være manipulert. Det er på det rene at hadde ikke disse samtalen vært tapet, hadde saken stått noe svakere. Dagens Næringsliv ble også klaget inn for PFU for i det hele tatt å ha brukt båndopptager i samtalen.

Overfor advokater ble det også hevdet av Terje Bogen at Dagens Næringsliv hadde misbrukt kilder og feilsitert disse. Det ble videre hevdet at vi skulle ha sittet på viktig informasjon som talte i selskapets favør uten å ha publisert dette. Disse påstandene fikk vi skriftlig avkreftet fra de nevnte kildene, og Bogen beklaget dette senere overfor avisen og advokaten.

Spesielt én av kontraktene som Dagens Næringsliv har omtalt har skapt diskusjon. Flere har spurt avisen om hvorfor vi ikke har publisert avtalen eller deler av den. Dette har vært umulig for oss av hensyn til kildevernet. PFU-uttalelsen ligger vedlagt.

Avslutningsvis har vi spurt oss selv om det er noe vi burde eller skulle ha gjort annerledes. Svaret har vært nei. De kinkige problemene kunne vi trolig ikke ha løst på noen annen måte med samme resultat. Med unntak av de to avisinnleggene som Sport- og Spesialreiser fikk refusert (og med rette ifølge PFU) har ingen av partene krevd dementi, rettelser eller å komme til orde gjennom innlegg. Omtalen har naturlig nok vært svært ubehagelig for ansatte og aksjonærer i konsernet, men på den andre siden er det ikke dokumentert feil i Dagens Næringslivs journalistikk.

Oslo, januar 2001,

Jarle Aabø

Åge Winge

Jan Ove Årsæther